

нояб. 8. Арбатов Г. Кого обманывает наш ВПК? // *Московские новости*. – 1991. – 22 нояб.
 9. Изюмов А., Картунов А., Тепляков Ю. Чудовище. Штрихи к портрету ВПК // *Московские новости*. – 1991. – 3 март. 10. Джемаль Г. Жандарм Европы. Мондиалистская версия перестройки СССР // *Век XX и мир*. – 1991. – №10. – С.14. 11. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Назв. праця. – С.413. 12. Кульчицький В. Гут. Доктрина Рейгана // *Визвольний шлях*. – Кн.6 (471). – червень 1987. – С.686–692; Conell Dan. *The Volatile Sudan: Test Case for a Reagan doctrine?* // *Nation*. – 31.10. – 1981; James T. Hackett. *Implementing the Reagan doctrine* // *National Security Record*. – серп. 1985; Robert W. Tucker. *The Reagan doctrine. Rests on Misplaced Optimism* // *The New-York Times*. – 9.4. – 1986. 13. Панюк А.В. Нове політичне мислення у зовнішній політиці СРСР. – Львів, 1989. 14. Куреев А.П. Курс США на втягивание союзников в осуществление планов милитаризации космического пространства // *Проблемы внешней политики капиталистических государств в 80-е годы: Сб. науч. тр.* – Ч.II. – М., 1986. – С.242–253. 15. Правда. – 1985. – 17 декабря. 16. *Bulletin of the Atomic Scientists*. – 1985. – September #8. – P.9. 17. Бреус Ш.П. Военно-морские дебаты в США на современном этапе // *Проблемы внешней политики капиталистических государств в 80-е годы: Сборник научных трудов*. – Ч.II. – С.219–241. 18. *Horizontal Escalation. Sour Notes of Curreny Theme. Joshua Einstein. The Brooking Institution*. – 1984. Wash. – P.21. 19. Дюррозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів / Пер. з фран. – К., 1995. – С.715. 20. Малецький М. Пріоритети: Статті. – 1996. – С.24. 21. Чорновіл В. Чорнобиль – останній (?) великий злочин комунізму проти України // *Час/Time*. – 1996. – 26 квіт. 22. Горбачов М.С. Перебудова і нове мислення для нашої країни і для всього світу. – К., 1988. 23. Там само. – С.3. 24. Горбачов М. Мир на переломе // *Свободная мысль*. – 1992. – № 6. – С.10–11. 25. Сорос Дж. Утвердження демократії / Пер. з англ. О.Коваленко. – К., 1994. – С.70. 26. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и её проблемы в Востонной Европе // *Вопросы философии*. – 1990. – № 9. – С.69–75. 27. Михник А. Три генетические ошибки // *Новое время*. – 1992. – № 1 – С.6. 28. Gelner E. *Nationalities. History and Comparison in the Study of the USSR* /Ed. by A.I. Motyc. – New York, 1992. – P.246

М.А.Крушельницький

ВІЙСЬКОВЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

© Крушельницький М.А., 2000

Розглянуто проблеми військового виховання в XV в Україні.

Problems of military education in Ukraine in XV century are cosidered.

Сьогодні в українському суспільстві, Збройних Силах розгортаються, набирають сили незворотні процеси, результатом яких поряд з економічними і соціальними змінами, стає формування людини з новим світоглядом, моральними установами, усвідомленням себе і свого місця в житті.

Важливе місце в цій площині займає військове виховання, адже армія є невід’ємною складовою частиною суспільства, мета якої, відповідно до Конституції, бути завжди готовою до оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості [1, с.7].

Про значення та актуальність військового виховання переконливо зазначав генерал, воєначальник і педагог М.І.Драгомиров: “Набрана і навіть організована маса – натовп, а не військо, якщо вона не вихована з військового погляду. Військове виховання відає переважно сферою волі, сферою розуму. Виховання важливіше за навчання, бо військова справа радше вольова, аніж розумова, навіть на тлі вдосконалення зброї та військової техніки” [2].

А вчений-педагог Г.Г.Ващенко наголошував ще на загальнолюдській і національній спрямованості виховання, володінні рідною мовою, формуванні свідомості, любові до рідної землі і свого народу. “Джерелом натхнення, – писав він, – в такій героїчній службі Батьківщині може бути лише свідомість обов’язків перед нею, сполучена з палкою любов’ю до неї, до свого народу. А любити свій народ можна лише при наявності високої національної свідомості. Треба уявляти собі український нарід як єдину спільноту, що об’єднує в собі покоління минулі, сучасні й майбутні, й відчувати свою єдність з цією спільнотою” [3].

Широке використання багатовікових традицій військового гарту, давньої і багатой спадщини українського народу у виховному процесі захисників своєї Батьківщини є актуальним і сьогодні.

Військове виховання в Україні має глибоке історичне коріння та славні традиції. Воно охоплює декілька взаємозв’язаних історичних періодів, кожен з яких має свої історичні умови та педагогічні засоби підготовки молоді до воєнного захисту держави.

Виховання східнослов’янських народів, у тому числі і військове, бере свій початок з глибини віків. Тоді військове виховання юнаків було справою членів роду. Найчастіше цим займалися чоловіки, старші члени роду. Притаманний був родовий колективізм, де особлива увага приділялась таким соціально-моральним категоріям як відповідальність батьків за виховання дітей і авторитет батьків. Виховання проходило у посильній праці, у навчанні дітей засобам і способам самооборони своїх городищ, роду від ворогів (стріляти з лука, кидати каміння, долати перешкоди тощо). Військово-патріотична свідомість хлопців формувалась через ознайомлення їх з героїчними традиціями роду, прикладами його героїзму, мужності. Головним завданням виховання стає формування необхідних навичок і вмінь воїна [4].

З появою держави виникають дві форми виховання і опіки: індивідуальна та громадська. В XI–XII ст. в головних містах Русі створюються школи “навчання грамоти”. Створювалися школи при монастирях, в яких освіту отримували переважно діти феодалської знаті. Часті війни та походи змушували державу, сім’ю, громадськість об’єднувати свої зусилля на завчасну підготовку молоді до військового захисту, формувати еліту українського війська – лицарство. Такі якості лицаря, як хоробрість, відвага, волелюбність – були для молоді зразком наслідування [4].

Першу справжню армію створили київські князі-завойовники. Це було військо, що знало сувору дисципліну – найважливішу з військових чеснот. За їх прикладом почала творитись наша дружина, лицарське прибічне військо князів.

Боротьба проти ворогів вела до внутрішньої консолідації народу, формувала в молодого покоління почуття солідарності, відповідальності за долю рідної землі.

У вихованні воїнів у княжі часи на першому місці була особистість командира-полководця. Саме йому належала ініціатива в плануванні, організації і здійсненні воєнних операцій. Звичайно, що підготовка князя до військової справи розпочиналася ще з молодих літ. Прикладом цього може послужити князь Святослав, який замолоду займався військовими вправами зі своїми ровесниками. “Коли ж князь Святослав виріс і змужнів, почав збирати військо, велике й хоробре, бо сам був хоробрий і легкий, ходив як той пардус і багато вів воєн. Бо й не возив за собою возів, ні казана, ні м’яса не варив, а тоненько було поріже конину, чи дичину, чи воловину, на вуглі пече і так їсть. І шатра не мав, а тільки підклад стелив і сідло в голови клав; такі були й усі його вояки” [5, с.165].

13-літнім хлопчиною почав воєнні походи Володимир Мономах. Найбільшу славу здобув у половецьких походах. Своїх синів учив бути обережними та обачними. “Коли на війну йдете, не лінуйтеся, не дивіться на воєвод, не віддавайтеся ліні, ні їжі, ні спанню; сторожі самі розставляйте, а коли звідусіль війська порозставляєте, щойно тоді лягайте; рано вставайте, а зброї зі себе не знімайте. Бо як чоловік з лінощів не розглянеться, то несподівано пропадає”. Розумів він обов’язки володаря, заступався за “простого” чоловіка, не дозволяв війську нищити селянських нив, а зі степом воював, щоб забезпечити хлібороба від нападів кочівників [5, с.166].

Величезне значення для військово-патріотичного виховання дітей та молоді Русі, розвитку майбутньої вітчизняної педагогічної та психологічної науки мало “Повчання” Володимира Мономаха. Поряд з порадами молоді щодо розвитку ініціативи, працелюбності Мономах вказував, що праця та особистий приклад виховника є основним засобом запобігання лінощів, головним механізмом виховання старших дітей. Він визначив місце дітей і старших у виховному процесі. Володимир Мономах одночасно особливу увагу приділяв фізичній, військовій підготовці дітей, формуванню у них любові до Батьківщини та готовності її захищати.

У XII ст. розпочинається поділ Київської Русі на самостійні князівства, між якими збереглися економічні, політичні, культурні й духовні зв’язки. Виникають нові тенденції у галузі виховання. Відбуваються зміни у князівському та боярському середовищах. Княжі діти під керівництвом домашніх виховників проходять військово-фізичне виховання, готуються до управління державою. Багато виховників були талановитими на той час педагогами. Велика кількість русинів виховувалась і навчалась за кордоном. Метою виховання було не тільки підготувати молодь до християнського вдосконалення, але й формувати в неї професійні риси лицарства, якості воїна-захисника.

У суворій школі життя виховувався і Данило Галицький. У дитячі роки побував у чужих землях, у молодості боровся з боярами, пізніше мусив боронити свої землі від татар. У важких випробовуваннях навчився терпеливості, обачності, витривалості. Своє військо підніс на високий рівень розвитку. Сам визначався великою відвагою і не тільки гарячим словом умів підтримати військо, а й власним прикладом показував, як вести бій і ворога перемагати.

Данило мав чимало досвідчених старшин, яким віддавав провід у різних походах. Найвизначніші були – Тисяцький Дем’ян, дворецький Андрій і печатник Курило.

Брат Данила Василько уславився в боях з поляками, уграми, литовцями. Данилів син Лев із дитинства перебував у походах і вже юнаком “із коп’ям виїхав на стрічу” угорському воєводі, славному Филі. Також в лицарських традиціях Лев виховував свого сина Юрія [5, с.168].

В епоху Галицько-Волинської держави система виховання набуває окреслених національних ознак. Функціонували такі її головні ланки: родинне виховання, початкові училища, середня і вища школа. Величезна кількість шкіл, фольклор, міфологія, розвиток християнської моралі, духовності, мистецтва та інше становили цілісну систему виховання, яка створювала культ людини – будівника і воїна.

Зокрема, Галицько-Волинський літопис, присвячений подіям 1201–1292 рр., поетично і образно розповідає про князювання Романа і Данила, про воєнні походи, боротьбу проти татар, угорських, польських та інших завойовників. Літопис являє собою полум'яний заклик до єднання земель, проводить ідею міцної влади, яка б могла забезпечити захист від іноземних поневолювачів [6].

Татарська навала в XIII–XIV століттях призвела до розмежування суспільства, занепаду держави. Українські землі потрапляють під владу литовських, польських, угорських князів, королів. Суспільна і державна підготовка молоді та дітей до захисту своєї землі деякою мірою призупиняється. Військове виховання дітей проводилося лише в сім'ї. Це негативно позначилось і на готовності молоді до боротьби з ворогом.

У XIV–XVIII ст. в історії України настає нова доба – козаччина. В той час поступово в українській молоді починає викристалізовуватися образ нового захисника – козака: славного лицаря, патріота свого народу, людини вільної, рішучої, хороброї. Козаки не тільки продовжили славні традиції своїх пращурів, а й відкрили нову еру героїчної боротьби українського народу за своє визволення. Козаки безмежно любили Вітчизну і зраду її вважали за найтяжчий злочин. Для здобуття волі, визволення своєї землі від іноземних загарбників вони готові були жертвувати навіть власним життям. Народ прославив Дмитра Вишневецького, який перший зумів об'єднати поодинокі козацькі групи і створити на острові Мала Хортиця Запорізьку Січ. На початку XVII ст. запорізькі козаки під керівництвом Петра Конашевича-Сагайдачного вписали героїчну сторінку в історію українського війська. Прекрасний образ старого козака-патріота створив М.Гоголь у повісті “Тарас Бульба”. Він з пафосом писав: “Так ось вона, Січ! Ось це гніздо, звідки вилітають всі ті горді і міцні, як леви, ось звідки розливається воля і козацтво на всю Україну” [7, с.196].

Козаки, писав сучасник, французький інженер Боплан, люблять свободу, віддають перевагу смерті над рабством, через що рідко помирають від хвороби і то в глибокій старості, більшість залишає голови на полі честі.

У час воєнних походів козаки дотримувалися суворої дисципліни, беззастережно підкорялися наказам старшин. Їх безмірна хоробрість, мужність і героїзм викликали повагу і подив усього світу. “Можна з певністю сказати, – писав про українських козаків турецький історик XVI ст. Наіма, – що не знайти на землі людей сміливіших, які б так мало дбали про своє життя і так мало боялися смерті” [4].

Буваючи в походах у різних районах України, козаки прагнули залучити до Січі якомога більше молодих хлопців. Сім'ї інколи самі бажали віддати своїх дітей на навчання до козаків, бо бачили в них славних лицарів. На той час це було мрією кожного юнака. Крім того, кожна весна на Січ приймали всіх тих, хто бажав стати козаком. Сам кошовий атаман влаштовував відбір та випробування добровольців [5, с.327].

Описуючи військову науку на Запоріжжі, поляк Попроцький в 1599 році зазначав: “Багато бездоганних, але небагатих молодиків з панят на Русі, Поділлі й Польщі їздять туди, щоби привчитись до лицарського діла, бо між ними можна добре вишколитися в лицарському (військовому) порядку й чуйности” [8, с.18].

На Січ приймали навіть десятирічних хлопців, але до війська, до “товариства” записували тільки тих, яким минуло 20 років. Останні повинні були пройти серйозні випробування, а саме: показати вміння володіти зброєю, орієнтуватися на місцевості, проявляти сміливість, дотепність. Для прийому не було спеціальних приписів, чітких нормативів, проте є свідчення істориків, що до навчання і до війська у Січ брали тільки тих, хто міг перепливати Дніпрові пороги, і то проти течії. Кожен досвідчений козак навчав до десяти новобранців-джур. Після тривалого навчання та першого бою юнаки ставали справжніми козаками [5, с.328].

На початку XVII ст. при церквах почали створювати січові та козацькі школи. Вони були осередками військового фізичного вдосконалення і одночасно задовольняли потреби особистості у навчанні та культурному розвитку. В цих школах термін навчання дітей не був встановлений і тривав від 10 до 18 років. Діти в них отримували хороші військові знання та вміння [4].

Чітко регламентований розпорядок дня Січі, сувора військова дисципліна у козаків формували у юнаків важливі вольові якості: дисциплінованість, організованість, відповідальність, ретельність, цілеспрямованість тощо. Цьому сприяла також атмосфера злагоди між козаками, повага їх один до одного, почуття патріотизму і одночасно взаємна вимогливість. На Січі існували і жорстокі вимоги козацької старшини, система покарань для тих, хто провинився. Прикладом для молоді були старші козаки, які проявляли міцний фізичний гарт, силу волі, витримку, мужність, відвагу, вміли спеціальними психологічними вправами зосереджувати свою волю, енергію на подолання життєвих труднощів, перешкод, ворогів у бою тощо. Навіть французький письменник “козакофіл” Проспер Меріме наголошував, “що першими серед козаків, ...взірцем козаків були запорожці... як спартанці серед лаконців...” [9, с.463].

Отже, в період Запорізької козацької республіки розвиток освіти і виховання в Україні робить величезний крок уперед. У той період, як пишуть очевидці, в Україні всі населені пункти мали школи, де навчались діти незалежно від майнового стану та статі. Поряд із звичайними сільськими школами функціонували церковні парафіяльні, козацькі школи. Особливу увагу привертає досвід козацьких шкіл, у яких засвоювався козацький кодекс поведінки, норми християнської і народної моралі, культивувався національний дух українців, формувалися риси національного характеру. Козацька виховна система через засвоєння норм моралі козацького братства і товаришування, лицарства і відваги сприяла формуванню патріотизму, безкорисливого служіння своїй державі [10, с.36].

Слід зауважити, що не лише церковні, козацькі школи займалися проблемами виховання. Вихованню національної свідомості, патріотичних почуттів сприяв насамперед сам козацький уклад і дух в Україні, її соціальне середовище, бажання зберегти незалежність і соборність рідної землі. Навіть такий важливий соціальний інститут як сім'я з раннього дитинства виховував самодисципліну дитини, загартовував її тіло і дух, навчав основ бойового мистецтва, поведінці на воді, їзді верхи і т.п. [10, с.37].

Козаччина тісно пов'язана з Україною, і тому довгий час весь український народ звали “козацькою нацією”. Козацька традиція відіграла теж велику роль в обнові української національної свідомості; спогади й оповідання про запорожців усе більше розбуджували і розбуджують тугу за своїм військом і своєю державністю. І те, що під час української революції 1917 р. на вулицях Києва появилось військо в давніх запорозьких убраннях, свідчить найкраще про те, яке значення в долі українства мала козаччина.

У XVIII ст. настав період занепаду козацької держави. Це призвело до певного згор- тання військово-патріотичного виховання та підготовки молоді до військової справи. Почуття патріотизму в українській молоді, що відчувала гніт Російської імперії, втратило свою національну сутність. Знищення Запорозької козацької республіки і закабалення українських земель Росією та іншими державами призвело до того, що національне вихо- вання було поступово витіснене з освітянських державних інституцій, зазнавало відчутних гонінь і за їх межами. Кожен з іноземних загарбників, щоб зберегти своє панування в Україні, нищив усе, що становило українську систему виховання, що сприяло формуванню національної свідомості, національної гідності українця, його патріотичних почуттів [6].

Кінець XIX– початок XX ст. був ознаменований новим піднесенням національно- визвольної боротьби українського народу. Центром її тоді стали західні терени України – Галицька Україна, де зародився молодіжний стрілецький рух, який особливо проявився напередодні Першої світової війни. Зростання національної свідомості народу викликало потребу в українській молоді організуватись у таємні громадсько-політичні гуртки, товари- ства для оволодіння військовою справою. Назву “Січ” стрілецьке товариство запозичило від січового козацтва. До “Січі” входили старші юнаки та дівчата, дорослі люди, поповнення за рахунок пластунів-членів дитячих та молодіжних товариств. Їх організації об’єднували найбільш сміливу, активну частину учнів, мали свої приписи і вимоги до членів товариства (добре навчатись, бути працьовитими, не байдужими до громадських справ та ін.). Головною метою пластунських організацій було фізичне, спортивне загартування дітей, ознайм- лення з військовою літературою і військовою справою, підготовка їх до визволення України шляхом збройної боротьби. Поряд з бойовою підготовкою Січові стрільці навчали молодих галичан грамоти, залучали їх до надбань культури. В їх підрозділах діяли бібліотеки, стрілецький хор та ін. [4].

Перше українське військове товариство під назвою “Січові Стрільці” засновано у Львові в березні 1913 року. Незабаром подібні товариства виникли по всьому краю. Вони створювались як окремі секції при місцевих “Січах” або “Соколах” [11, с.9].

Чималий ідеологічний вплив на настрої тодішньої молоді мав Д.Донцов. Особливе значення в цьому контексті мав його виступ на з’їзді Українського Студентського Союзу, 2–4 липня 1913 р. з рефератом на тему: “Українська молодь і теперішнє положення нації”. У ньому Д.Донцов наголошував на потребі мілітарного виховання української молоді [11, с.9].

Воєнні настрої, що полонили молодь, захопили також українське жіноцтво. Велике розуміння справи та активність виявила Константина Малицька. На довірочній нараді Українського жіноцтва у Львові 14 грудня 1912 року, в якій взяли участь представниці тодішніх жіночих організацій: Жіночої громади, Жіночого гуртка та Секції студенток, створено комітет під назвою “Жіночий організаційний комітет”. Комітет видав відозву, організував санітарні курси та зайнявся збором грошей на потреби України. Зібрані гроші комітет передавав під час мобілізації Українській бойовій управі в сумі понад дев’ять тисяч крон. Цей дар жіноцтва на початку творення УСС став одним з перших грошових засобів. Українське жіноцтво входило також до стрілецьких рядів. Зокрема Олена Степанів, Гандзя Дмитренко, Павлина Михайлишин та Софія Галечко [12, с.74].

З початку 1914 р. українці готувалися до 100-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка, яке передбачалося урочисто відзначити в березні, продовжити торжества та урочистості до червня і завершити їх в кінці місяця оглядом стрілецьких та соколівських рядів. Стрілецькі чоти мали обійти Львів і повернутися на стадіони. Тут передбачались змагання з військово-

прикладних видів спорту. Свій вишкіл демонструвало понад 500 стрільців, одягнутих в однострої і озброєних австрійськими крісами. Люди радісно вітали їх, бо бачили в них своїх захисників, борців за волю України. Так розпочався новий період у житті українського народу, який почав готуватися до збройної боротьби із своїми ворогами [13].

З утворенням легіону Українських Січових стрільців було організовано військову школу (вишкільну групу), що складалася із кількох сотень і мала власне господарство. Школа поділялась на 2–3 курені по 8–10 сотень. Навчання проводили спочатку австрійські, а потім українські інструктори, які мали військовий досвід [4].

Вишкіл стрілецтва тривав від 6 до 8 тижнів і його потрібно було пройти не лише новобранцям, але й старшим бойовикам. Стрільці, які були вже на фронті, переводилися до окремого підстаршинського вишколу (2 місяці) або на різні курси, такі як скорострільні, мінометні, пробоеві, протигазової служби. Після закінчення цих курсів вони ставали підстаршинами [11, с.75].

Програма вишколу була дуже широка, в основу якої входили усі ділянки військового знання, необхідного стрільцеві у війні. Стрільців навчали орудуванню крісом та багнетом, ручною гранатою, ножом, бойових вправ, стрільби, сторожової та похідної служби, поведінки в окопах і т.п. Стрелець мусів навчитись за цей короткий час усього тому, чого за мирних часів вчили його два роки або більше [11, с.75]. Важлива увага була приділена у вишколі вихованню національної свідомості вояків. Тому до навчання військового ремесла додавалася наука читання та писання, вивчення рідної історії та географії, а для охочих також вивчення німецької мови [11, с.75].

Служба у школі була важкою. Вона ставила великі вимоги не лише до новобранців, але також і до інструкторів та підстаршин. Але завдяки влучно організованій праці вона давала позитивні результати. Основою нових методів вишколу було навчання одинцем і так зване взаємне навчання один одного. Завдяки цьому інструктори могли вишколювати індивідуально, а в самих стрільців виробляти спостережливість, впевненість у собі і вони скоро навчалися самі командувати. Оскільки війна вимагала від стрільця багато самостійності, то такі методи були доцільні та успішні [11, с.76].

Дальшою помітною рисою стрілецького вишколу було те, що в ньому застосували всі найновіші здобутки війни. Так, наприклад, боротьбу ручними гранатами включено до програми як окремий предмет навчання. Також у кожній сотні вишколювано окремий відділ пробоевиків, завданням яких було проводити швидкі наступи на укріплення і готувати прорив у ворожій обороні. Дуже змістовно навчали протигазової оборони, будові укріплень і службі в окопах [11, с.76].

Військовий вишкіл УСС мав важливе значення. По-перше, вишкіл перетворив слабо підготовлену організацію на високовартісну бойову формацію. По-друге, у ньому виховано кільканадцять тисяч добрих та свідомих бойовиків за українську державність. По-третє, вишкіл допомагав також культурно-освітньою, військово-виховною та пропагандистською роботою у побудові Української держави. Саме у вишколі повстало найбільше стрілецьких пісень. Під впливом частих товариських сходів та забав стрілецькі трубадури Левко Лепкий, Роман Купчинський, Михайло Гайворонський та інші створили найкращі стрілецькі пісні та поеми. У цих піснях вони передали майбутнім поколінням живі спогади про славне минуле січового стрілецтва. А пісня “Гей, у лузі червона калина похилилася”, що виникла в період зародження січового стрілецького руху, відразу набула широкого розголосу, увійшла в численні співанники, стала народною. Січові стрільці, для яких вона

стала своєрідним національним гімном, разом з іншими піснями понесли її дорогами визвольної війни. Де були вони, там була і ця пісня [14, с.54].

Звичайно, бойові умови не дозволяли цій виховній організації повною мірою поширити свою діяльність на інші частини і передати їм те, чого навчились, і ті духовні надбання, які виплекало в собі само стрілецтво.

З початком революційних подій 1917 року в Україні розпочинається військовий рух, метою якого було створення національної армії [15, с.7–10]. “Зголоднівши за національним життям за ці роки війни, українське громадянство запопадливо поборювало всі труднощі й енергійно організовувалось, будило національну свідомість і агітувало за національними домаганнями”, – так характеризував той час і українське громадянство Михайло Грушевський [16, с.221]. У січні 1918 року згідно з законом Української Центральної Ради “Для оборони рідного краю від зовнішнього нападу” заводиться в Українській Народній Республіці народне військо – “народна міліція” [17].

Особливої актуальності сьогодні набуває історичний досвід воєнно-патріотичної роботи, накопичений військами Української Народної Республіки періоду 1917–1921 років. У першу чергу це стосується таких питань, як деполітизація армії, роль присяги у військовому вихованні. Не останнє місце посідає також турбота про підготовку і виховання майбутніх захисників України. Так, наказ військової офіції УНР від 31 березня 1918 р. наголошував: “Протягом останнього часу в військові частини вступило багато учнів різних середніх шкіл. З огляду на те, що присутність цих учнів в війську дуже шкодить загальній культурно-освітній справі і що вчення їх в школах принесе більшу користь для України, ніж служба в війську – наказую негайно звільнити з військових частин та установ всіх без винятку учнів різних середніх шкіл” [18].

Симон Петлюра вважав, що необхідно виховувати у молоді почуття патріотизму, традиційну ідею українства. Якщо ідея українського патріотизму, – писав він, дійде до серця кожного українця, то тоді оборона країни буде в тисячу разів могутнішою. Однак це може бути при умові, коли в нації складається атмосфера, при якій поодинокий голос, що кличе до оборони Вітчизни, зразу ж буде підхоплений всією нацією. Тоді душа нації буде відкрита для всіх тих, хто закликає до зброї для захисту Батьківщини, захисту мирного життя, мирної творчої роботи [10, с.95].

З проголошенням у 1922 р. СРСР, складовою частиною якого стала й Україна, питання оборони нашої землі повністю переходять до союзного керівництва.

З початком Другої світової війни, після нападу фашистської Німеччини на СРСР, національна боротьба українського народу активізується. Як народу без власної держави, йому тоді було важко зорієнтуватись. Це призвело до певного розмежування населення. Деякі українці пішли на контакт з гітлерівцями в боротьбі проти сталінізму і стали солдатами добровільної дивізії СС “Галичина”. Основна частина українського народу боролася проти фашизму у складі Збройних Сил СРСР, в радянському партизанському та підпільному русі. Третю групу українського населення становили партизанські загони українських націоналістів – Українська повстанська армія (УПА) [12, с.179–188].

Тобто, протягом багатовікової історії українського суспільства, в різних умовах наш народ завжди боровся за свою державність. В цьому йому постійно допомагали військово-виховання істинних патріотів і захисників рідної землі, історична пам’ять про славне і героїчне минуле.

Із проголошенням в серпні 1991 р. незалежності України постали нові завдання у військовому вихованні, яке наповнилось новим змістом і новими поняттями. Будуючи свою державу, необхідно постійно дбати про оборону країни і виховання її захисників, адже армія не тільки складова частина структури суспільства, але й фактор формування суспільства. Армійська сторінка повинна бути обов'язковою у житті кожного юнака як гартувальний етап у формуванні особистості, яка здатна на пожертву, готова при потребі знехтувати особистими інтересами задля громади, задля суспільного, а це є вищим виявом особистості, виявом сили волі, великого характеру. Лише тоді можна буде говорити про міцність держави.

Сьогодні військове виховання тією чи іншою мірою здійснюється ще до призову молоді в армію. Це – початкова військова підготовка, а також військово-патріотична робота в загальноосвітніх школах, ліцеях, підготовка спеціалістів у навчальних організаціях сприяння обороні України.

Військове виховання в армії базується не тільки на програмах бойової і гуманітарної підготовки, в яких відображені вимоги статутів, наказів і директив МО України, а здійснюється в різноманітних формах: на навчальних заняттях, у години виховної, культурно-масової, духовно-просвітницької і спортивно-масової роботи, в процесі служби і відпочинку.

Мета військового виховання – формування у особового складу морально-психологічної готовності до опанування військовою професією, патріотичного ставлення до виконання свого військового обов'язку у мирний час, готовності до його виконання в умовах бойових дій. Військове виховання не є якимсь відокремленим процесом, воно тісно пов'язане з усіма іншими видами виховання, що висуває на наш погляд, нагальну потребу у створенні цілісної державної програми підготовки майбутніх захисників, об'єднавши умовний трикутник: загальноосвітні школи – вищі навчальні заклади – армію в єдине ціле з метою сформувати свідомого, сильного українського воїна-патріота.

1. Конституція України. – К., 1997. 2. Матвієнко А. Мрії збудуться. Дожити б // Народна Армія. – 1999. – 23 лист. 3. Стрюк Ю. Виховний ідеал Григорія Ващенка і його значення в педагогічній діяльності офіцерів // Народна Армія. – 1998. – 21 квіт. 4. Дерновий О. Історія, традиції військового виховання молоді в Україні // Народна Армія. – 1999. – 15 лип. 5. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія Українського війська: У 2 т. – К., 1994. – Т.І. 6. Темко Г. Система виховної роботи у Збройних Силах України на сучасному етапі // Народна Армія. – 1996. – 6 лют. 7. Гоголь Н. Вечера на хуторі близ Диканьки. Миргород. – М., 1978. 8. Січинський В. Чужинці про Україну. – Львів, 1991. 9. Наливайко Д. Козацька християнська республіка (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках). – К., 1992. 10. Темко Г. Виховна робота у Збройних Силах України: Історія і сучасність. – К., 1996. 11. Українські Січові Стрільці, 1914–1920 / За ред. Б.Гнаткевича та ін. – Львів, 1991. 12. Якимович Б. Збройні Сили України: Нарис історії. – Львів, 1996. 13. Малик Я., Крупський І. В боротьбі за Українську державність. Преса Галицького стрілецтва // Армія України. – 1993. – 28 верес. 14. Погребенник Ф. Українські пісні-Гімн. – К., 1992. 15. Удовиченко О. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. – К., 1995. 16. Грушевський М. Історія України. – К., 1992. 17. Центральний державний архів вищих органів України // ЦДАВО України, ф.1076, оп.1, спр.6, арк.2. 18. ЦДАВО України, ф.1076, оп.1, спр., арк.1.